

Naar een examencode voor het hbo en mbo

Het ministerie heeft op 20 mei ingrijpende plannen ontvouwd om het vertrouwen in de kwaliteit van de hbo-examens te herstellen.¹ In reactie op de uitkomsten van het inspectieonderzoek naar de examenaffaire rond de langstudeerders, worden de procedures voor kwaliteitsbeheersing aangescherpt. Columnist Jan Ruigrok (25/5/2011) noemt dat een schoolvoorbeeld van een **risico-regel reflex**:² politici hebben de onbedwingbare neiging om met een kanon (extra regelgeving en controle voor alle opleidingen) op een mug (een kwaliteitstekort bij enkele opleidingen) te schieten. De politicoloog Margo Trappenburg (NRC 15/5/2010) heeft uitgelegd hoe dat gaat:³ zodra een bepaald risico in de publiciteit komt, in de vorm van een incidenteel schandaal, beloven de daadkrachtige landsbestuurders onverwijld 'dat ze nieuwe regels zullen laten opstellen, dat ze strenger gaan controleren en dat ze er alles aan zullen doen om herhaling van het incident te voorkomen.' Ze nemen geen denkpaauze om de eventuele nadelen en kosten van dergelijke beleidsintensivering onder ogen te zien. Ze bedenken niet hoe ze de betrokkenen tot betere zelfregulering kunnen brengen en hoe men ontkomt aan een spiraal naar steeds striktere overheidsregulering en bureaucratie.

Ik geloof inderdaad dat de plannen van het ministerie enigermate van een overijlde risico-regel reflex blijf geven, maar de metafoor van het kanon en de mug is daarop niet van toepassing. De examenaffaire van InHolland is méér dan een incident. De affaire is namelijk het symptoom van een fundamenteel probleem: er heerst verwarring over de doelen van het beroepsonderwijs en over de functies van de examinering. Dat probleem wordt niet opgelost door aanscherping van de procedures voor kwaliteitsbeheersing. Wat het beroepsonderwijs nodig heeft is een denkpaauze voor fundamentele herbezinning op de kwaliteitsmaatstaven die moeten worden aangelegd bij de tentaminering en examinering van studenten. De volgende zes vragen zullen daarbij vermoedelijk aan de orde komen.

1. Wat is het doel van tentaminering en examinering? Moet slechts worden vastgesteld of de student tijdens de opleiding de beoogde hoeveelheid *leerzame ervaring* heeft opgedaan, of moet tevens worden gemeten of de *leeruitkomsten* aan tevoren gestelde diploma-eisen en -criteria beantwoorden?

2. Door wie worden de diploma-eisen en -criteria opgesteld? Moet men in het beroepsonderwijs vraaggestuurd tewerkgaan, waarbij het aan *de zelfverantwoordelijke student* wordt overgelaten de eigen studiedoelen op te stellen? Of worden de diploma-eisen en -criteria door *de studieleiding* bepaald?

3. Wie toetst of de student aan de diploma-eisen en -criteria voldoet? Is dat de taak van de docent-examinatoren? Zo ja, welke bekwaamheidseisen worden daartoe aan hen gesteld? Of wordt die beoordelingstaak gedelegeerd aan de zelfverantwoordelijke student, van wie slechts verlangd wordt dat hij (zij) de eigen bevindingen in dezen ten overstaan van een examencommissie verdedigt?

4. Wat is het doel van een beroepsopleiding?

4.1 *Uit welke bronnen moet worden geput bij het opstellen van de onderwijsdoelen?* Moet de beroepsopleiding haar onderwijsdoelen vooral afleiden uit *de startcompetenties* waarover aankomende medewerkers volgens de werkgevers-anno-nu moeten beschikken om succesvol te opereren in hun eerste werkkring? Of moeten de onderwijsdoelen vooral worden afgeleid uit *de kennisbasis die ervaren beroepsbeoefenaars naar verwachting nodig hebben* om hun vak succesvol uit te oefenen?

4.2 *Alleen start- of ook doorgroeicompetenties?* Is het doel van de opleiding bereikt als de student in staat is, zelfstandig, productief en naar tevredenheid van de werkgever, als junior-medewerker te functioneren *in zijn (haar) eerste werkkring*? Of is men pas tevreden als in de opleiding het fundament van kennis, vaardigheden en competenties is gelegd dat een aankomend beroepsbeoefenaar nodig heeft om zich verder te ontwikkelen *in zijn (haar) beroepsloopbaan*?

4.3 *Aan welke onderwijsdoelen moet prioriteit worden gegeven?* Moet de beroepsopleiding prioriteit geven aan het verwerven van *algemene vaardigheden*, aan het opdoen van beroepservaring in praktijkstages, en het aanpakken van de struikelblokken waar beginnende beroepsbeoefenaars tegenaan lopen (bv. de ordeproblemen van beginnende leraren)? Of moet men prioriteit geven aan de ontwikkeling van *vakspecifieke kennis en vaardigheden*, waarbij men accepteert dat beginnende beroepsbeoefenaars nog erg veel begeleiding nodig zullen hebben om in hun eerste werkkring het hoofd boven water te houden?

5. Welke garanties behoort het diploma te geven?

5.1 *Welke niveaugarantie beoogt het diploma te geven?* Beoogt het diploma te garanderen dat iedere gediplomeerde minimaal een bepaald eindniveau bereikt heeft? Of garandeert men slechts dat iedere student

een substantiële leerwinst behaald heeft in de richting van de gestelde onderwijsdoelen?

5.2 *Beoogt het diploma te garanderen dat de onderwijsdoelen bereikt zijn?* Stelt men zichzelf als eis dat de gediplomeerden alle onderwijsdoelen bereikt hebben? Of maakt men onderscheid tussen enerzijds *opleidingsdoelen*, gericht op leeruitkomsten die op betrouwbare wijze meetbaar zijn, en anderzijds *vormingsdoelen*, die wel worden nagestreefd in het opleidingsprogramma maar die niet worden afgetoetst in het tentamen- en examenprogramma?

5.3 *Beoogt het diploma te garanderen dat de gediplomeerden startbekwaam zijn?* Beschouwt men het afsluitend examen als een soort toelatingsexamen tot het beroep en wil men daarmee garanderen dat iedere gediplomeerde in alle opzichten 'startbekwaam' is, d.w.z. dat hij (zij) over *alle* competenties beschikt die nodig zijn om zelfstandig, productief en naar tevredenheid van de werkgever te functioneren in de eerste werkring? Of acht men het aanvaardbaar dat sommige gediplomeerden in het kader van wervings- en selectieprocedures niet aan de eisen beantwoorden die door werkgevers gesteld worden en dat aankomende werknemers in hun eerste werkring nog veel zullen moeten bijleren voordat ze zelfstandig, productief en naar tevredenheid van de werkgever kunnen functioneren?

6. Welke meetresultaten worden geaccepteerd om te bepalen of de student aan de diploma-eisen en -criteria voldoet?

6.1 *Hoe moet self-report en peer-report gewaardeerd worden?* In hoeverre mogen examinatoren afgaan op het kale feit dat de student van oordeel is dat hij (zij) aan de diploma-eisen en -criteria voldoet? En in hoeverre legt gewicht in de schaal dat medestudenten van oordeel zijn dat de betrokkene aan de diploma-eisen en -criteria voldoet?

6.2 *Hoe moet ervaring gewaardeerd worden?* Mogen examinatoren uit het kale feit dat een student ervaring heeft met het uitvoeren van een taak, afleiden dat de betrokkene geleerd heeft hoe hij (zij) die taak moet uitvoeren? Of moeten zij als bijkomende eis stellen dat de betrokkene gereflecteerd heeft op zijn (haar) taakuitvoering? Of geldt als bijkomende eis dat de betrokkene intensief gesuperviseerd en begeleid is bij de taakuitvoering en bij de reflectie daarop? Of mogen zij niet eerder rusten dan nadat zij systematisch hebben vastgesteld of de betrokkene in staat is die categorie taken naar behoren uit te voeren?

6.3 *Hoe moet groepsgewijze uitvoering van studietaken en -projecten gewaardeerd worden?* Mogen examinatoren uit het kale feit dat een student aan een groepstaak of -project heeft deelgenomen, afleiden dat de betrokkene ook de daarmee beoogde leerdoelen bereikt heeft? En mag het groepscijfer in zijn (haar) individuele cijferlijst worden opgenomen? Of kan zo'n groepstaak of -project slechts gewaardeerd worden als een soort stageverplichting die met 'voldaan' moet worden afgesloten? Of moeten docenten bij iedere deelnemer afzonderlijk systematisch vaststellen of hij (zij) de beoogde leerdoelen bereikt heeft?

6.4 *Hoe moet gemeten competentie gewaardeerd worden?* Mogen examinatoren uit het kale feit dat een student de finale assessment doorstaan heeft (waarbij is vastgesteld dat hij/zij de beoogde 'integrale competenties' verworven heeft), afleiden dat de betrokkene ook de achterliggende kennis en vaardigheden beheerst? Of behoort men, daaraan voorafgaand, toetsen en tentamens af te nemen om uitdrukkelijk te garanderen dat de betrokkene ook die achterliggende kennis en vaardigheden voldoende onder de knie heeft?

6.5 *Voor kennis van toets- en tentamenopgaven, openboek- en takehome-tentamens, etc.* Onder welke voorwaarden mogen docenten concluderen dat een student de beoogde leerdoelen bereikt heeft als hij/zij reeds vóór de tentamensessie in kennis is gesteld van de tentamenopgaven of als hij/zij bij het maken van de opgaven de stof mag raadplegen die onderwerp van de toetsing is?

Onlangs bepleitte ik dat professionals uit het beroepsonderwijs het initiatief nemen om een tentamen- en examencode op te stellen waarin antwoorden worden ontwikkeld op bovenbedoelde vragen.⁴ Dat deed ik naar aanleiding van de acties van een groepje hbo-docenten, die een vereniging hebben opgericht om de kwaadsprekerij over de kwaliteit van het hbo-diploma het hoofd te bieden. Door het opstellen van zo'n code kunnen docenten een krachtige bijdrage leveren aan het herstel van vertrouwen in de kwaliteit van de tentamen- en examenprogramma's in het beroepsonderwijs. Het publiceren van zo'n code zou een mijlpaal kunnen zijn in de herbezinning binnen het hbo (en het lang-mbo) aangaande de kwaliteitsmaatstaven die moeten worden aangelegd bij de tentaminering en examinering van studenten.

Wes Holleman

weblog onderwijs 30-5-2011

<http://www.onderwijsethiek.nl>

>>> Naschrift en Eindnoten >>>

Naschrift: In de afgelopen maanden en jaren heb ik als relatieve buitenstaander proberen door te dringen in de denkwereld van het beroepsonderwijs en in de professionele dilemma's waarmee de docenten daar geconfronteerd worden. In het onderstaande tekstkader geef ik een overzicht van de blogberichten die ik in dat verband geproduceerd heb. De bovenstaande zes vragen vormen een samenvatting van de dilemma's die ik meende aan te treffen. Ik hoop dat ze ergens op slaan, maar ik erken nederig dat het slechts interpretaties van een buitenstaander zijn.

Mijn blogberichten 2007-2011 over examendilemma's in het beroepsonderwijs

De vijven en zessen van René (4/5/2007) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=75>
Persoonlijk Ontwikkelings Plan (12/5/2007) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=80>
HNL: lees eerst de bijsluiter (21/5/2007) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=86>
Jeronimoon: de overgang van leerling naar gezelschap (2/3/2008) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=305>
Competentiegericht MBO (3/6/2008) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=405>
Algemeen Bruikbare Werknemers (23/7/2008) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=447>
CGO: kamer wil instemmingsrecht MBO-docenten (22/4/2009) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=671>
Professionele ruimte (15/9/2009) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1023>
De onderwijskundigen (30/12/2009) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1314>
Zwakke MBO-opleidingen (10/2/2010) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1444>
De kwalificatiestructuur in het MBO (25/3/2010) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1543>
De heiliging van middelen (6/5/2010) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1650>
De heiliging van middelen (II) (7/5/2010) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1655>
Dode zielen (11-7-2010) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1850>
Open brief aan de heer Leers (16-7-2010) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1860>
Docenten onder druk gezet (31-7-2010) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1942>
Het Europese onderwijswoordenboek (11/8/2010) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1958>
Stages: de kosten en de baten (3/9/2010) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=2004>
De stageduur in het MBO (7/9/2010) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=2010>
EenVandaag over het HBO-niveau (8-9-2010) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=2017>
Een sluipteg naar het diploma (19-10-2010) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=2127>
CGO: summatieve kennistoetsen verboden? (10/12/2010) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=2253>
Professionele weerbaarheid (3/1/2011) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=2318>
MBO: meer lessen, minder stage (18/2/2011) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=2444>
Het CGO-schandaal (29/4/2011) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=2702>
Ont-scholing, ont-schoolsing, ont-examinering (10/5/2011) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=2739>
Batterij en paperclip (17/5/2011) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=2761>
Breaking news over CGO (19/5/2011) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=2768>
Diploma's onterecht verstrekt: wat nu? (20/5/2011) <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=2777>

¹ <http://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ocw/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2011/05/20/beleidsreactie-op-de-eindrapporten-alternatieve-afstudeertrajecten.html>.

² *Donkere wolken boven het HBO* (http://www.herstelrechtinhetonderwijs.nl/publicaties_item.php?id=39, 25/5/2011).

³ *Waarom het allemaal niet lukt: de risico-regel reflex theorie* (NRC-Handelsblad 15/5/2010). URL (versie 3/6/2010): <http://www.margotrappenburg.nl/Waarom%20het%20allemaal%20niet%20lukt%20zonder%20nummering%20versie%203%20juni%202010.doc>; http://www.margotrappenburg.nl/Margo%20Trappenburg%20Waarom%20het%20allemaal%20niet%20lukt_english%20hvt.doc.

⁴ *Ont-scholing, ont-schoolsing, ont-examinering* (10/5/2011). URL: <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=2739>.